
Николай Кънев / Nikolay Kanev

ГРИГОРИЙ, МАГИСТЪР НА БЪЛГАРИТЕ ИЛИ МАГИСТЪР ГРИГОРИЙ БЪЛГАРИН?

Gregory Magistros of Bulgarians or Magistros Gregory the Bulgarian?

Abstract: The article discusses the question whether there was borrowing of the Byzantine rank title of *magistros* in Bulgaria in 10th c. In this connection, attention is given to a group of lead seals, which have so far been interpreted as molybdebuls of *Gregory, magistros of Bulgarians*. These molybdebuls have been used as main argument of the hypothesis for the introduction of the Byzantine title *magistros* in Bulgaria in the 10th c. and respectively for the level of Byzantine influence upon the institutions and the institutional hierarchies of the First Bulgarian Empire.

The article reveals that these lead seals have been previously mistakenly perceived in the Bulgarian historiography as belonging to a hypothetical *Gregory magistros of the Bulgarians*. Several readings of the text have been studied and the conclusion is that those molybdebuls should be interpreted as belonging to *magistros Gregory the Bulgarian* who was not a Bulgarian courtier but a high Byzantine dignitary with Bulgarian ethnic origin. Therefore, lead seals of Gregory cannot be used as evidence for the introduction of the title *magister* in Bulgaria during Tsar Simeon I or Tsar Peter I's reign.

Key words: magistros, Bulgaria, Byzantium, titles, rank's hierarchy, molybdebuls.

Твърде интересен е въпросът за т. нар. *магистър на българите* Григорий от първата половина или от средата на десетото столетие. Въпросният Григорий е познат единствено благодарение на известните досега четири свои оловни печата, намерени в Плиска (1 бр.) и в Преслав (3 бр.) и отпечатани с един и същи булотирион¹. Тъй като тези четири моливдовула на магистър Григорий са публикувани вече неведнъж и са добре познати на научната общност, не е необходимо тук да бъдат описвани отново. Датировката, предложена от първоиздателя им, е най-общо X в. и тя (въпреки някои въпросителни, породени от несъответствията между иконографските и палеографските особености на печатите, както и от вида на инвокацията върху лицевата им страна) изглежда не само най-приемливата възможна, но и дори може да бъде прецизирана в рамките

на първата половина и средата на X в.² Развързването на легендата върху моливдовулите на Григорий е улеснено от наличието на четири екземпляра, както бе посочено, от един и същ булотирион, които позволяват със сигурност целият надпис на легендата, след попълването на липсващите букви и изправянето му от издателя, сумарно да бъде разчетен в следния вид: “+ Κ(ύρι)ε βοήθει τὸν δοῦλον σὸν Γρηγορίου μαγίστρου Βουλγάρου”³. Това, което в случая ни интересува, всъщност е надписът върху opakата страна, а именно – “Γρηγορίου μαγίστρου Βουλγάρου”.

Въпреки, че печатите са влезли в научно обръщение и са известни като такива на *Григорий, магистър на българите*, те всъщност не принадлежат ни най-малко на някакъв хипотетичен *магистър на българите*, какъвто ранг няма и засвидетелстван никъде в изворите. В легендата на реверса, както личи от досегашните публикации, ясно е изписано Γρηγορίου μαγίστρου Βουλγάρου, което обаче съвсем не означава *Григорий, магистър на българите*. През 2001 г., при първичното публикуване на тогава единствения познат екземпляр, издателят проф. Иван Йорданов разчита легендата на печата като “+ Κύριε βοήθει τῷ δούλῳ σου Γρηγορίου μαγίστρου Βουλγάρων”⁴ и я превежда “Господи, помагай на своя раб Григорий, магистър на българите”, което и предаване на гръцкия надпис на български език се налага и така и досега тези четири печата са известни като моливдовулите на *Григорий, магистър на българите*⁵. Действително изразът “Γρηγορίου μαγίστρου Βουλγάρων” означава *Григорий, магистър на българите*, но както и самият издател коригира в своите посетнешни публикации разчитането на надписа върху реверса, там е изписано Γρηγορίου μαγίστρου Βουλγάρου, а не μαγίστρου Βουλγάρων!

Самата формулировка “магистър на българите” изглежда странна и необичайна. От една страна, тя еднозначно предполага, че това е длъжност, а не почетна титла, защото определението “*на българите*” следва да указва обхват на юрисдикцията на съответния ранг, което обаче, от гледна точка на типологията на титлите, е възможно само за владетелските такива, но не и за почетните титли, тъй като последните, именно защото са почетни, принципно не са натоварени с властови прерогативи и съответно не могат да имат нито териториален, нито какъвто и да е друг обхват на юрисдикция. Единствената титла, в която може да фигурира етнонима *българи*, е тази на българския владетел. В никакъв случай каквато и да е почетна титла от ранговата йерархия не се обвързва с етноним. Това би противоречало на самата ѝ същност, както и въобще на теорията и практиката на византийската рангова йерархия през средновизантийския период, а да не забравяме, че все пак рангът (ако въобще го има в България, независимо дали е титла или длъжност) е зает именно от византийската рангова йерархия по това време. Следователно формулировка “магистър на българите” не би могла да обозначава титла, а единствено длъжност. Освен това въпросната формулировка поставя въпроса защо няма длъжност (или титла), назовавана

магистър на ромеите или пък *магистър* на който и да е друг етнос, като опозиция на която да се налага употребата на формулата *магистър на българите*. Дори и хипотетично да приемем, че в България през X в. все пак е имало длъжност *магистър*, пак е необяснимо какво налага към нея да се добавя определението, че е на българите.

От друга страна, възможно ли е в България да има длъжност *магистър*, при условие, че във Византия под това име вече няма такава, а само почетна титла, която при това е най-високата в титулната йерархия тогава, която е допустима за лица извън императорското семейство. Всъщност през X в. за *магистър* може да се говори само като за титла, но не и като за длъжност. Като последен “ефективен” *магистър* във Византия, при това с много уговорки, може да се посочи Стилиан Заутца в края на IX в. (евентуално съвместващ едновременно длъжността и почетната титла в рамките на своя *магистърски* ранг), но като “служебен *магистър*” той не случайно е определян като $\mu\acute{\alpha}\gamma\iota\sigma\tau\rho\varsigma\ \tau\acute{\omega}\nu\ \acute{\omicron}\phi\phi\iota\kappa\acute{\iota}\omega\nu$, което (в явна отлика от наименованието на почетната титла *магистър* – само $\mu\acute{\alpha}\gamma\iota\sigma\tau\rho\varsigma$) е названието на длъжността му и е буквален превод на гръцки на *magister officiorum* от времето на ранната империя⁶. Не е логично да се предполага, че под името на реално съществуваща във Византия по това време титла, Симеон или Петър ще заемат вече несъществуваща в служебната номенклатура на империята през X в. длъжност. Дори да се приеме, че все пак Симеон евентуално би могъл да ползва примера със Стилиан Заутца⁷, с когото са съвременници, той, бидейки добре запознат с йерархията и с управлението на Византия, несъмнено би направил разграничение между длъжността *магистър на офикиите* и почетната титла *магистър*.

В крайна сметка, независимо от всички гореизложени аргументи, които показват невъзможността в Първото българско царство да е съществувала титла или длъжност, именуваща се *магистър на българите*, решаващото доказателство, че няма титла или длъжност с такова наименование, е че то всъщност не фигурира върху оловния печат на Григорий (а този печат и по-точно легендата на реверса му играе ролята на единствено свидетелство за хипотетичното съществуване на въпросния ранг в България!). От езикова гледна точка $\mu\acute{\alpha}\gamma\iota\sigma\tau\rho\upsilon\ \text{Βουλγάρου}$ в никакъв случай не може да се преведе като *магистър на българите*. Възможните коректни преводи на български на израза “Γρηγορίου μαγίστρου Βουλγάρου”, в зависимост от това към кое всъщност се отнася Βουλγάρου , са три, а именно: 1. **Григорий, магистър на България**; 2. **Григорий Българин, магистър** и 3. **Григорий, български магистър**.

Първият от трите възможни от езикова гледна точка варианти за точен превод – *Григорий, магистър на България* – е вече указан и приет като меродавен в последната публикация на проф. Йорданов върху този твърде интересен сфрагистичен паметник (въпреки че и там печатът е отбелязан като такъв на *Григорий, магистър на българите*), като се обръща внимание на факта, че

“етнонима Βουλγάρου (т.е. на *Българина*) обикновено се свързва с българския владетел”⁸. С други думи, легендата на печата показва, че той принадлежи на непознат ни от изворите български сановник на име Григорий, който е магистър на българския владетел. Съображения от историческо и логическо естество, обаче, правят този иначе езиково коректен вариант неприемлив. С етнонима *Българина* българският владетел е назоваван често във византийските извори. Тази употреба на етнонима е напълно допустима, особено на неофициално ниво, както във Византия, така и въобще извън България, но в българската държава и в българска езикова среда тя определено би изглеждала меко казано странна и не случайно не се среща. Нелогично е да се очаква, че един български велможа (както и въобще който и да е поданик на българския владетел) би могъл да нарича своя господар и държавен глава на българското царство просто *Българина*, пък и това най-малкото би било крайно непочтително спрямо особата на владетеля. Ако Григорий в действителност е бил магистър на българския владетел и е искал да подчертае този факт върху моливдовула си, той очевидно не би се обозначил като “*магистър на Българина*”, а би използвал например формулировка от вида “*магистър на василевса на българите*”, “*магистър на царя на българите*” или “*магистър на деспота на българите*”. Видно е, че при това положение вариантът на превод на легендата на опаката страна на печата “Γρηγόριου μαγίστρου Βουλγάρου” като “*Григорий, магистър на Българина*” отпада като допустим такъв.

Вторият възможен вариант на превод – *Григорий Българин, магистър* – предполага една съвсем различна интерпретация, която свързва собственика на печата с Византия. Очевидно е, че в този случай Григорий, имащ високия ранг на магистър и носещ прозвището Българин⁹, което указва неговия етнически произход, не би могъл да е високопоставен велможа в българското царство (най-малкото защото в такъв случай не би имал такова прозвище), а е византийски магистър от X в. Дали Григорий е български емигрант във Византия или произхожда от българското население, което живее в границите на империята като нейни поданици, е трудно да се каже, но определено прави впечатление твърде високата му титла *магистър*, която е получил от василевса. Като се има предвид, че твърде често във Византия прозвището *Българин* или *Българина* се използва за обозначаване на представителите на българския владетелски дом, надписът от реверса на коментирания моливдовул би могъл да означава и *магистър Григорий Български*. Тогава би могло да се допусне, че Григорий е член или родственик на българското владетелско семейство, живеещ в изгнание във Византия, което би и обяснило високата му титла на магистър, с която е засвидетелстван на оловния си печат. Различни и съвсем не малко са възможностите произходът на Григорий да се търси в тази насока (като например, че е племенник на цар Петър и син на продължително пребивавалият във Византия негов брат Иван), но те, разбира се, поне засега, поради

обективната липса на каквито и да е преки доказателства, не биха могли да излязат извън сферата на предположенията.

Третият възможен, с оглед особеностите на гръцкия език, вариант на превод на “Γρηγορίου μαγίστρου Βουλγάρου”, който се получава ако етническото определение се отнася към ранга на магистър, а не към самото име Григорий (при което всъщност етнонимът играе ролята на прилагателно към титлата), съответно е *Григорий, български магистър*¹⁰. При този вариант на превод на надписа върху опаката страна на моливдовула, следва да се разбира, че Григорий е магистър от българското царство, т.е. че е получил титлата си от българския цар, при което отпада необходимостта да търси и някакъв служебен характер на неговия ранг и съответно в този случай оловният печат свидетелства за една напълно съзвучна на тогавашната византийска практика употреба на титулния ранг *магистър* в България по времето на цар Симеон I и/или на цар Петър I. Дали обаче, евентуалното въвеждане на титлата *магистър* в ранговата йерархия на българското царство е останало епизодично, дали то е продукт на имперските амбиции на Симеон като един детайл в системата от действия, продиктувани от стремежа му да се покаже като истински император, който по нищо да не отстъпва на своя конкурент в Константинопол или е резултат на, така да се каже, “обикновено” византийско влияние в Преслав по времето на Петър, както и въобще всички по-нататъшни интерпретации и разсъждения в тази насока, са вече изцяло в сферата на хипотетичните допускания.

Все пак не може да се подмине въпросът доколко е логично да се очаква, че на един български магистър ще му е необходимо да афишира въобще върху печатите си, че е точно български такъв. Може би това би било допустимо само при положение, че оловните печати на магистър Григорий са били предназначени да скрепяват основно кореспонденция с чуждестранни адресати. Но ако моливдовулите са били предимно за “вътрешна” употреба, за всички в страната би следвало да е ясно кой е той и най-вече – че е български магистър, тъй като очевидно няма как в България да е имало ромейски магистри, т.е. не би следвало да му се налага да указва на печата си, че е български носител на титлата. При това положение, струва ми се, очевидно с най-висока степен на допустимост остава вторият възможен вариант на четене на легендата на реверса в една от двете му разновидности, а именно – *Григорий Българин, магистър* или *Григорий Български, магистър*.

Изказваното от мен становище, че легендата на моливдовулите вероятно указва, че те принадлежат на византийски магистър, назован Григорий Българин, беше оспорено още “в аванс” с аргументация, изцяло почиваща на погрешната презумпция, че ако Григорий действително е византийски магистър, то значи булотирионът за отсичането на печатите му е бил изработен във византийската столица. А тъй като въпросният булотирион очевидно е с извънстолична изработка, се прави изводът, че Григорий не е византийски магистър,

а български. От това пък се извежда заключението, че правилното четене е “Григорий, магистър на българите”, макар и да се признава възможното “алтернативно възстановяване на легендата” като “Григорий Българин магистър”¹¹.

Следва да се отбележи, че горепосочените аргументи против варианта *Григорий Българин, магистър*, в действителност не опровергават и дори не засягат по същество “алтернативното възстановяване на легендата” на реверса, указваща, че печатите принадлежат на магистър Григорий Българин. Преди всичко трябва да се подчертае, че ни най-малко не е задължително булотирионът на един византийски магистър да бъде изработен в Константинопол, както и по принцип въобще не е задължително един византийски магистър да резидира в столицата. Фактът, че един представител на елита е носител на толкова висока почетна титла, каквато е *магистър*, аксиоматично не го свързва като местоживееене със столицата на империята. Ако един магистър не е натоварен с изпълнението на някоя длъжност от апарата на централната администрация и въобще – ако няма съответен пост или задължение, което да го обвързва с постоянно пребиваване в Константинопол, той, особено ако е едър земевладелец, спокойно може да живее в някое свое провинциално имение или пък в някой градски център, намиращ се в област, в която е съсредоточена неговата поземлена собственост и в която (ако принадлежи към по-значим динатски род) той самият, както и неговото семейство и неговите родственици, евентуално упражняват регионално влияние. За един живеещ в провинцията (изцяло или през по-голямата част от времето си) носител на почетна рангова титла, а и въобще за всеки един извънстоличен византийски аристократ, би било съвсем закономерно (или най-малкото поне съвсем нормално) булотирионът му да е с провинциална, а не със столична изработка. Печатите на Григорий го афишират като носител на високата титла *магистър*, но не и като титуляр на какъвто и да било служебен пост – нито военен, нито цивилен. Това, освен че прави напълно приемлива възможността магистър Григорий да е резидирал извън столицата Константинопол, която възможност е в унисон с очевидно провинциалната изработка на булотириона му, между другото подсказва също, че достойнството на магистър не е било заслужено с дългогодишна административна или военна служба, а получаването му по-скоро се е дължало на определен произход, на определени родствени връзки и/или на причини, които най-общо биха могли да бъдат определени като “политическа целесъобразност”. Разбира се, по принцип нищо не пречи да се допусне, че един българин, който не е от България, а от Византия, през първата половина на Х в., в резултат и като венец на дългогодишната си успешна кариера е успял да получи високата титла *магистър* от василевса, но това би означавало, че той твърде дълго е играл достатъчно значима роля във вътрешнополитическия живот на империята и тогава би следвало все пак името му да остави някакви следи в писмените извори от епохата, а такива определено няма. Ако обаче Григорий Българин (или Григорий

Български) е много високопоставен български емигрант или потомък на българската династия във Византия, той би могъл да получи и висока ромейска титла (заедно с придружаващата *я рога*¹²), и имение в достатъчно отдалечен от българската граница район, без да е необходимо да заема каквато и да е служба. В този случай съвсем не е било необходимо постоянно да бъде афиширано неговото присъствие, но той в същото време е следвало да бъде добре устроен в империята, тъй като евентуално би могъл да “влезе в употреба” в отношенията с България. Устройването на Григорий в някое провинциално имение и удостоверяването му с висока титла биха били добро решение – от една страна, той не може да не бъде доволен от щедростта на императора и в същото време при необходимост винаги е под ръка, а от друга страна, не се налага бъде постоянно в Константинопол, където неговото присъствие би могло да подразни българския владетел и тогава, когато това не е в интерес на византийския василевс. Четирите оловни печата на магистър Григорий Български (или магистър Григорий Българин) от Преслав и Плиска свидетелстват за кореспонденция с адресати от столичния район на България, която вероятно е лична, а не служебна. Това напълно подхожда и на предполагаемия произход на Григорий (при този най-допустим втори вариант на четене на легендата на моливдовулит му), и на факта, че на печатите си е засвидетелстван само с титлата магистър, но без какъвто и да е служебен ранг, който да предполага някакъв официален характер на кореспонденцията. Също така, следва да се отбележи, че местонамирането на тези четири печата само по себе си ни най-малко не е аксиоматичен аргумент за български адрес на подателя на скрепяваните от тях писма, а показва единствено, че получателят е лице, пребиващо в района на българската столица, което несъмнено би могло да е българин, но също така не е невъзможно да е византиец от антуража на царица Мария Лакапина или пък участник във византийска мисия в Преслав.

В заключение следва да се подчертае, че при всички положения Григорий не е бил *магистър на българите* и съответно, че неговите оловни печати в никакъв случай не могат да бъдат използвани като някакъв аргумент (а още по-малко – като доказателство) за въвеждането на ранга магистър в България през X в., както и въобще за степента и обхвата на византийското влияние върху Първото българско царство по отношение на неговата рангова йерархия, държавно-административна структура и титулната или длъжностната номенклатура.

БЕЛЕЖКИ

¹ Познатите до този момент печати с легенда на опаката си страна “Γρηγορίου μαγίστρον Βουλγάρου” и влезли в обръщение като такива на *Григорий, магистър на българите*, са публикувани от Иван Йорданов и съответно са коментирани от него, а

напоследък – и от Т. Тодоров. Вж. **Йорданов, И.** Корпус на печатите на средновековна България, София, 2001, с. 157–158 и с. 171, табло XIII, № 131а; **Йорданов, И.** Печати на Григорий магистър на българите през X век. Civitas Divino-Humana. В чест на професор Георги Бакалов, София, 2004, с. 507–513; **Йорданов, И.** Средновековни български и византийски печати (IX–X в.) с етнонима Βουλύαρων. Изследвания по българска средновековна археология. Сборник в чест на проф. Рашо Рашев, Велико Търново, 2007, с. 168–169; **Йорданов, И.** България и Византия (864–971). Приноси на сфрагистиката. Пътуванията в средновековна България. Материали от Първата национална конференция “Пътуване към България”, Шумен, 8-11.05.2008 г., Велико Търново, 2009, с. 62–63 и с. 83, обр. 36; **Тодоров, Т.** Византийският титул магистър в историята на Първото българско царство, Оттука започва България. Сборник с материали от Втората национална конференция Пътуване към България, Шумен, 14-16 май 2010 г., Шумен, 2011, с. 331–333.

² Относно датировката вж. **Йорданов, И.** Корпус..., с. 158; Печати на Григорий..., с. 509; България и Византия..., с. 62–63 (счита, че Григорий е бил магистър на цар Симеон или по-вероятно – на цар Петър); вж. и **Тодоров, Т.** Византийският титул..., с. 331 и с. 335, бел. 8. Посочените от издателя несъответствия във връзка с датирването могат да бъдат сумирани до следното: 1) иконографският сюжет на аверса – т. нар. “разцъфнал патриаршески кръст с ниски цветя” – е характерен за X в. и по-точно – за първата му половина; 2) надписът на реверса е в родителен падеж, което е характерно за печатите от времето до VIII в. включително; 3) към датировка VII–VIII в. насочва също и инвокацията, която е характерна за този период; 4) затворената В не е характерна за византийските печати от X в., когато обичайно тя се изписва като R.

³ **Йорданов, И.** Печати на Григорий..., с. 507; Средновековни печати с етнонима Βπηλγϋσϋν, с. 168; България и Византия..., с. 62.

⁴ **Йорданов, И.** Корпус..., с. 157.

⁵ Вж. **Йорданов, И.** Корпус..., с. 157; Печати на Григорий..., с. 507; Средновековни печати с етнонима Βουλύαρων, с. 168; България и Византия..., с. 62; **Тодоров, Т.** Византийският титул..., с. 331.

⁶ Дори за Стилиан Заутца е проблематично да бъде причислен със сигурност към “служебните” магистри, защото в Клеторологиона на Филотей (създаден едва една-две години след смъртта на Стилиан Заутца), който е най-систематизираният трактат за византийската рангова йерархия от “епохата на тактиконите” и в който се прави съвсем ясното разграничаване между почетните титли (ἀξίαι διὰ βραβείων), от една страна, и висшите длъжности (ἀξίαι διὰ λόγου) – от друга, липсва дори намек за съществуването на длъжност μάγιστρος τῶν ὀφφικίων, а фигурира само μάγιστρος като четиринадесетият ранг във възходящ порядък в йерархията на почетните титли на империята (**Oikonomidès, N.** Les listes de préséance byzantines des IXe et Xe siècles. Introduction, texte, traduction et commentaire, Paris, 1972, p. 94-95). Както подчертават А. Боук и преди него Дж. Б. Бъри, обаче, в новелите на Лъв VI, Стилиан, императорският тъст и пръв министър, е наречен *пресветлейшия магистър на свещените офиси* – Στυλιανῶ τῷ περιφανεστάτῳ μαγίστρῳ τῶν θείων ὀφφικίων – вж. **Boak, A.** The Master of the Offices, Two Studies in Later Roman and Byzantine Administration, New York, 1924, p. 52 and footnote 4; вж. и **Bury, J. B.** The Imperial Administrative System in the Ninth Century, with a revised text of the Kletorologion of Philotheos, London, 1911, p.

31). Възможно е образованият Лъв VI, изразявайки се за Заутца като за μάγιστρος τῶν ὀφφικίων, чрез един архаизъм, който като белег на висок стил (типично по византийски) е подчертавал ерудицията на императора, да е указвал всъщност фактическото му положение на един вид първи министър, имащ такава роля и прерогативи в централното управление, каквито в миналото подобно на него са имали едновременните магистри на офикиите, без в действителност такъв пост да е съществувал официално по това време, въпреки че несъмнено Стилиан е имал ранга на μάγιστρος. Не е изключено на имащия магистърска титла фаворит на Лъв Мъдри да са били “придадени” по-раншните правомощия на длъжностния ранг μάγιστρος τῶν ὀφφικίων, превръщайки го в “ефективен” магистър, каквито в империята е имало може би чак до времето на Василий I. Допустимо е също, обаче, Стилиан Заутца да е изпълнявал съвсем официално длъжността на магистър на офикиите и в този случай той е вероятно последният магистър във Византия, който може да бъде определен като “служебен” или “ефективен” такъв.

⁷ За Стилиан Заутца вж. *Vita Euthymii Patriarchae Constantinopolitani*, ed. P. Karlin-Hayter, Brussels, 1970, pp. 149–152.

⁸ Вж. **Йорданов, И.** България и Византия ..., с. 62; вж. също и **Йорданов, И.** Корпус ..., с. 158; Печати на Григорий ..., с. 510; Средновековни печати с етнонима Βουλγάρων, с. 170.

⁹ Трудно би могло да се приеме, че *Българин* играе ролята на патроним, а и във Византия през X в. патронимите по принцип все още не са толкова разпространени. Очевидно е, че в случая става дума за прозвище. Междувпрочем, византийската сфрагистика ни дава достатъчно примери за употреба на етноними върху моливдовулите, подобна на тази при *Григорий Българин, магистър* – вж. напр. оловния печат на *Кеан Ивир, магистър* (**Cheyne, J.-Cl. – D. Theodoridis**, *Sceaux byzantins de la collection D. Theodoridis. Les sceaux patronymiques*, Paris, 2010, p. 102-103, no. 88).

¹⁰ Буквално преведено е *Григорий, българин-магистър*. Етнонимите в гръцкия език, обаче, освен значение на съществителни имена, обозначаващи произход или принадлежност към дадена етническа общност, могат да бъдат употребявани и като прилагателни, определящи произхода на дадено лице. В случая етнонимът може да бъде употребен като прилагателно, което би могло да се отнася както към личното име Григорий, така и към титлата му на магистър. При това положение реалният превод следва да бъде *Григорий, български магистър*, ако етнонимът се отнася към ранга на магистър или съответно *Григорий Български, магистър*, ако етнонимът се отнася към личното име Григорий.

¹¹ Аргументация, с която се оспорва предаването на надписа от реверса “Γρηγόριου μαγίστρου Βουλγάρου” като *Григорий Българин, магистър*, е следната и я цитирам дословно: “На пръв поглед това алтернативно възстановяване на легендата (*т.е. Григорий Българин, магистър* – бел. м.) и произхождащият от него исторически коментар изглеждат резонни, но обликът на самите печати сериозно разколебава тази възможност. Може ли разглежданите тук моливдовули да представят действителен византийски магистър от X в. и булотирионът за тяхното отсичане да е бил изработен в Константинопол? В полза на отрицателния отговор на този въпрос категорично свидетелстват допуснатите архаизми в надписите на печатите. Всъщност подобни архаизми във византийската сфрагистика се разглеждат като доказателство за провин-

циална (извънстолична) изработка на булотоириона. От друга страна, подобно явление е характерно и за паметниците на средновековната българска сфрагистика от X в. ... Именно тази особеност в палеографията на моливдовулите заедно с информацията за тяхното местонамиране се превръщат в решителен аргумент в полза на българския им произход. От казаното догук следва да се обобща, че всичко пряко или косвено свързано с разглежданите печати е в полза на техния български произход, а оттук и основателността на факта, че зад тях стои един действителен магистър на българите ...” (вж. **Тодоров, Т.**, Византийският титул ..., с. 332).

¹² *Rogata* представлява годишна рента, изплащана на носителите на почетни титули от държавата. За нея вж. **Lemerle, P.** *Roga et rente d'état aux Xe – XIe siècles*, Revue des Études Byzantines, 25, 1967, p. 77–100.

ЛИТЕРАТУРА

Йорданов, И. България и Византия (864-971). Приноси на сфрагистиката. – В: Пътуванията в средновековна България. Материали от Първата национална конференция “Пътуване към България”, Шумен, 8-11.05.2008 г., Велико Търново, 2009, 38–83.

Йорданов, И. Корпус на печатите на средновековна България, София, 2001.

Йорданов, И. Печати на Григорий магистър на българите през X век. – В: *Civitas Divino-Humana*. Сборник в чест на професор Георги Бакалов, София, 2004, 507–513.

Йорданов, И. Средновековни български и византийски печати (IX–X в.) с етнонима Βουλγάρων. – В: Изследвания по българска средновековна археология. Сборник в чест на проф. Рашо Рашев, Велико Търново, 2007, с. 167–178.

Тодоров, Т. Византийският титул магистър в историята на Първото българско царство. – В: Оттука започва България. Сборник с материали от Втората национална конференция “Пътуване към България”, Шумен, 14-16 май 2010 г., Шумен, 2011, с. 330–336.

Boak, A. The Master of the Offices. – In: **Boak, A. E. R. and J. E. Dunlap**, *Two Studies in Later Roman and Byzantine Administration*, New York, 1924.

Bury, J. B. The Imperial Administrative System in the Ninth Century, with a revised text of the *Kletorologion* of Philotheos, The British Academy Supplemental Papers I, London, 1911.

Cheyne, J.-Cl. – D. Theodoridis, *Sceaux byzantins de la collection D. Theodoridis. Les sceaux patronymiques*, Paris, 2010.

Lemerle, P. *Roga et rente d'état aux Xe – XIe siècles*, Revue des Études Byzantines, 25, 1967, p. 77–100.

Oikonomidès, N. Les listes de préséance byzantines des IXe et Xe siècles. Introduction, texte, traduction et commentaire, Paris, 1972.

Vita Euthymii Patriarchae Constantinopolitani, ed. P. Karlin-Hayter, Brussels, 1970, pp. 149–152.